

ALBERT ERNŐ

EREDMÉNYEK ÉS FELADATOK A HÁROMSZÉKI NÉPRAJZKUTATÁSBAN

A háromszéki néprajzkutatás további fejlesztése, ösztönzése szempontjából igen jelentős a Kézdivásárhelyi Múzeumbarátok Egyesülete kezdeményezése. Ha a néprajzot kedvelők amúgy is végzik a maguk vállalta feladatukat, a termés begyűjtésére, közismertté tételére kiváló alkalom az ilyen jellegű találkozók szervezése.

A mai konferencia, ha nem is oldja meg a tervezett háromszéki néprajzkutatás eredményeinek számbavételét, mindenképpen elősegíti újabb adatok feltárását, és bizonyos tájékoztatásul szolgál további feladatok megjelölésére is.

A Székely Nemzeti Múzeum évekkel ezelőtt rendszeres találkozókat szervezett a Veszprémi Múzeummal, amely mindkét intézménynek tanulságos, hasznos volt: fokozta a kutatást, segítette a tapasztalatok átadását. A néhány találkozó alkalmával kiváló dolgozatok felolvasására került sor, amelyek tán nem készültek volna el az időponthoz kötött megbeszélések nélkül. Elmaradása nemcsak a két múzeumnak veszteség, hanem az egész magyar művelődési életnek. Talán egyszer arra is fény derül, miért kellett megszakadnia ezen kapcsolatnak, s remélhetőleg ismét felújul e termékeny együttműködés.

Amikor a háromszéki néprajzkutatás eredményeit akarjuk felmérni, nyomban odakívánkozik az esetleges feladatok körvonalazása is. Azonkívül figyelembe kell vennünk, hogy manapság fokozatosan gazdagodott a néprajz területe. Amíg korábban a tárgyi és szellemi néprajzot próbálták vizsgálni, addig napjainkban mindez kibővült a társadalmi néprajzzal, sőt sok vonatkozásban a történelmi eseményeknek is megvan a maguk néprajza.

Feladatunknak kell tekintenünk számba venni mindazt, amit a háromszéki népi életből az eddigiek során nyomtatásban közétettek. A legfontosabbak újbóli kiadása, az elszórtan található szövegek gyűjteményes megjelentetése jól elő tudná segíteni a mai kutatók munkáját.

Hasonló, de tán nehezebb feladat lenne a folyóiratokban, napilapokban megjelent néprajzi vonatkozású cikkek, híradások, tanulmányok számbavétele, hisz ismeretük hiányában esetleg értelmetlen ismétlésekbe bocsátkozhatunk. S e számbavétel egyben újabb feladatok megjelölését is követeli: el kell készíteni a háromszéki néprajz bibliográfiáját. A mai számítógépes világban kevés költséggel akár házilag is el lehetne készíteni, mondjuk 50–70 példányban, hisz a szakirodalom elsősorban a szakembereket érdekli.

Nem kis feladatot jelent a levéltári kutatás. Évszázadokra visszamenőleg találhatunk olyan értékes feljegyzéseket, amelyeket ma már máshonnan nem ismerhetnénk meg. Valamikori emberi viszonyok, munkakörülmények, életrajzi történetek, vizsályok, szokások, táplálkozási módok, korabeli öltözködések, ünneplések stb. kerülhetnek felszínre a türelmes kutatás eredményeként. Kodály Zoltán írta, hogy néprajzi ismereteink szempontjából fontos a „könyvtári kutatás”.¹ Természetesnek tartjuk kiegészítését a levéltári feljegyzések közreadásával. Értékes adattár kerülhetne felszínre az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár köteteiből, másrészt Csíkmadarasi Bogáts Dénes *Háromszéki oklevélszójegyzékéből*, más szótárakból vagy a *Székely Oklevéltár* régi és új köteteiből.²

Tán a fentieknél sürgősebb a népköltészet ma még fellelhető nagy értékeinek összegyűjtése. Amikor fontosságát és pusztulástól óvását hangoztatjuk, egyrészt további munkára próbálunk serkenteni, másrészt a nagy veszteségek ellenére azt kívánjuk sugallni, hogy még mindig van lehetőség különböző műfajok megmentésére. Azonban mára már kell változtatnunk szemléletünkön. Ismét Kodály Zoltánt idézzük: „A falusi munka hosszabb helybenülést kíván, állandó érintkezést ugyanazon emberekkel. A vándorgyűjtő típusa régebben volt időszerű, mikor rövid idő alatt is sok anyagot talált. Egyes különlegességek kutatója ma is igyekezni fog minél több helyen megfordulni. De legfontosabb kérdéseinkre választ elsősorban az egyegy helyet hosszabban megfigyelő kutatástól várunk.”³

S amikor a mai mindennapi gyűjtés fontosságát hangsúlyozzuk, szeretnénk a figyelmet arra is felhívni, hogy a cigányok körében végzett kutatás igen hasznos lehet a magyar népköltészet gyűjtése szempontjából is, hisz még mindig olyan értékeket őriznek, amelyek a magyarság körében feledésbe merültek.

Nos, amikor a háromszéki néprajzkutatás eredményeit szándékozunk számba venni, akkor azt is el kell mondanunk, hogy nincs tán magyar vármegye, ahol annyi érdeklődőt, gyűjtőt, kutatót kellene felsorolnunk, mint éppen Háromszéken. Nemrég csak egyetlen iskola tanárai és tanulói ilyen irányú ténykedését követtük figyelemmel. Megállapíthatjuk, hogy az erdélyi több száz éves hagyományokkal rendelkező iskolákhoz képest, a még 150 évet be sem töltött iskolában jelentős eredményeket említhetünk a néprajzi gyűjtés, kutatás szempontjából. Kezdve Vas Tamástól, Kriza János segítőjétől Konsza Samuig, Szabédi Lászlóig, Balassa Ivánig, Árvay Józsefig, dr. Kós Károlyig, Faragó Józsefig, Eröss Jánosig, a diákgyűjtőkgig, nem is számítva az önképzőköri pályázatok nyerteseit vagy a *Gyökerekben* közlő diákok nevét, mintegy ötvenen hol gyűjtéssel, hol népszerűsítéssel,

¹ Kodály 1971. 7.

² Szabó T. 1975.; Bogáts 1943.

³ Kodály 1971. 7.

hol kutatással, tanulmányozással járultak hozzá a háromszéki néprajz feltárásához és terjesztéséhez.⁴

Amikor arra törekszünk, hogy kimutassuk a háromszéki néprajzkutatás eredményeit és a tennivalókat, akkor kettős módszerrel közelíthetjük meg célkitűzésünket: egyrészt megpróbálunk egységes fejlődést felmutatni évszázadok, évtizedek eredményeként,⁵ másrészt kiemeljük egy-egy jelentős személyiségét ezen kutatási ágaknak, és külön-külön is felmérjük munkásságuk eredményét. Tán a kettő kölcsönös hatással van egymásra, mégis a teljesebb, átfogóbb siker akkor várható a háromszéki néprajzkutatás eddigi eredményeinek bemutatásába, ha a részleteket alaposan kidolgozzuk. Nemrég Kézdivásárhely kiváló néprajzkutatójáról, kitűnő, nagy mennyiségű anyag összegyűjtőjéről, Balázs Mártonról készített ilyen jellegű összefoglaló tanulmányt Szabó Judit, a Kézdivásárhelyi Múzeum néprajzkutatója.⁶

Ez alkalommal abba a sorba illően próbáljuk bemutatni a rendelkezésünkre álló adatokat, Földes József és Demeter Róbert dalgyűjteményét, amely *Emlék* címen jelent meg 1876-ban Pesten. Az előszót Földes József írta Kézdivásárhelyen 1875-ben.

A következő időszakra vár Földes József életének és egész munkásságának felmérése, hasonlóképpen a Demeter Róberttől is.

Földes Józsefről annyit tudunk, hogy Kézdivásárhelyen élt, hogy az ipari szakosztályú felső népiskola diákjait tanította, amely iskola 1872. októberében nyílt meg 28 tanulóval. Bizonyára kedvelte a népi mesterségeket is, hisz az 1875–1876 és 1876–1877. iskolai évben rendezték be ezen tanintézet kefekötő és kosárfonó tanműhelyeit. Feltételezhetjük, hogy e két tantárgyat Földes József tanította, hisz a műhelyek megnyitása előtt őt küldték Somorjára, hogy tanulmányozza e két mesterség fortélyait. Még hozzátehetjük, hogy 1882-ig működött a tanműhely.⁷

Földes József kézdivásárhelyi tanár nevét azonban nem pedagógiai munkássága eredményei, hanem a kor követelményei szerint összeállított énekgyűjteménye tette jelentőssé. Ezen mű igazi értékét csak akkor láthatjuk, ha számba vesszük a kor legfontosabb daloskönyveit, hisz Földes József kötete először közöl Háromszékről dallammal együtt gyűjteményt, amelynek egyik részét bizonyára Kézdivásárhelyen vagy a környéken írta le.

Amíg a szövegek lejegyzése mintegy kétszáz esztendővel korábban megkezdődött, addig 1981-ben Vargyas Lajos azt írta a magyar népzénerről: „A kutatás idestova 70 esztendeje folyik tudományos színvonalon.”⁸

⁴ Albert 1995. 130–139.

⁵ Balassa 1989. 204–220.

⁶ Szabó 1997. 88–101.

⁷ Pótsa 1899. 342.

⁸ Vargyas 1981. 9.

Minden korábbi megvalósítás lényegében műkedvelésnek tekinthető, de ezen ügybuzgók munkája előfeltétele volt a későbbi széles körű gyűjtésnek.

A 18. század végén ugyan már lejegyeztek dallamokat, amelyek között néhány népdal is található, majd 1830-ban az Akadémia pályázatára a szövegek leírása mellett dallamokat is küldenek, de nem a későbbi szerkesztőn, Erdélyi Jánoson múlt, hogy háromkötetes gyűjteményében csupán tizenkét dallam jelent meg. A zenei anyag többi része később elvesztett.

A 20. század második felében már néhány olyan füzetet is megismerhettek, amelyekben együtt található a szöveg a dallammal.

Bartók Béla, Kodály Zoltán, Vargyas Lajos a népzene történeti útját vizsgálva egységesen állapította meg, hogy a 19. század második felében közzétett dallamokat is tartalmazó gyűjtemények között a legfontosabb a népköltészet-népzene szempontjából a Szini Károly és a Bartalus Istváné.

Szini Károly *A magyar nép dalai és dallamai* kötetében 1868-ban,⁹ tíz évvel Földes József gyűjtése előtt 200 dallamot tett közzé. Bartók Béla megállapítása, hogy ebben a gyűjteményben 136 dallam tekinthető paraszti éneknek, de ezek között alig van igazi régi stílusú.¹⁰

A második jelentős gyűjtemény a Bartalus Istváné, aki *Magyar népdalok*¹¹ címen 1876–1896 között hét kötetben közölte gyűjteményét. Ebben a sorozatban 411 paraszti dallam található, melyek között 32 a Szini kötetéből való.

S ha ezen időszakban még jelentek meg gyűjtemények dallammal, többek között a *Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjteménye* is 1852-ben,¹² de sem ez, sem a még hozzá hasonló kiadványok a népdal dallamainak szempontjából nem számottevőek.

Itt kell elhelyeznünk a Földes József gyűjteményét is, amelyben együtt találhatóak népdalok, népies énekek és műdalok.

Először azt kell megemlítenünk, hogy a magyar népzenevel foglalkozó három legfontosabb összefoglaló tanulmányban: Bartók Béla (1924)¹³, Kodály Zoltán (1937)¹⁴, Vargyas Lajos (1981)¹⁵ alapvetően felmérték a magyar népzenevel kapcsolatos kiadványokat egészen Bartók Béla és Kodály Zoltán fellépéséig, fel is sorolták a legfontosabb műveket, de ezek között Földes József gyűjteménye nem szerepel. Hiába kerestük a lexikonban, az Ortutay Gyula–Katona Imre *Magyar népdalok* két kötete *Forrásjegyzékében* vagy az *Útmutató a szakirodalomban* című részekben,¹⁶ hasonlókép-

⁹ Szini 1865.

¹⁰ Bartók 1924. 8. (VIII. old.)

¹¹ Bartalus 1873–1896.

¹² Márton 1852.

¹³ Bartók 1924.

¹⁴ Kodály 1971.

¹⁵ Vargyas 1981.

¹⁶ Ortutay–Katona 1970.

pen Vargyas Lajos mindmáig legteljesebb összefoglaló kötetében,¹⁷ Földes József gyűjteményét sehol meg nem említik. Nem említik nevét a *Magyar Néprajzi Lexikon*ban sem.¹⁸

Arra is gondolhattunk, hogy nem tartották fontosnak feljegyezni a kor gyűjteményei között, vagy esetleg nem vált közismertté, de később a *Magyarság néprajza* III. kötetében,¹⁹ majd Kerényi György a *Népies dalok* kötetében Földes József nevét szintén megemlíti.²⁰

S ha az országos jelentőségű gyűjtemények között nem is tartották számon, nekünk feladatunk a Kovászna megyei néprajz vizsgálatok megőriznünk emlékét.

Földes József és Demeter Róbert *Emlék* című kötetéről a következőket állapíthatjuk meg:

1. A birtokunkban lévő példány nem teljes: hiányzik a címlapja, az első oldala és a 148. sorszámú ének utáni rész. A teljes könyv birtokában megállapításunk bizonyos módosításra szorul majd. Ezért nem ismerhetjük, hány éneket tartalmazott, a címet is csak a Földes József előszavából tudhattuk meg. Így indokolja a címet: „Az »Emlék« címet azért választottam, mert főleg a tanulóifjúságnál ma is dívik az, hogy néha-néha dalokat írnak össze a szép nem ifjainak emlékül; de mert ők is többnyire egymásból írják – hibás írás vagy más egyebek miatt igen sok értelmetlen dolgot vegyítenek a szöveg közé, és mégis hiányzik a dallam. Mennyivel kedvezőbb »Emlék« lesz tehát a dalgyűjtemény testvéreknek, szeretőknek, keresztyerveknek stb. stb., főleg díszes kötésbe köttetve.”²¹

S ha ezen előszóból bizonyos leszűkített célt olvashatunk ki, jól tudjuk, hogy sokkal fontosabb és több irányú értéke valósult meg a kötetnek. A bevezető részben Földes József erre is utalt: „E vállalat megkezdésére kis-sé félve, de mégis örömmel áldozom szerény tehetségemet, remélve, hogy hasznos szolgálatot teszek dalszerető népünknek – tudva, hogy egy úrt, egy hézagot tölthetek be vele.” És még más szempontokat is említ könyve hasznosságának bizonyítására. Ilyen szöveget is megfogalmaz: a dal „a szív nemesítésére legnagyobb befolyást gyakorol”.

2. Földes József az *Előszó*ban nem jelölte meg a közölt dallamok számát, csupán arra utalt, hogy a gyűjteményt Demeter Róbert „50 dallal szaporítá”. A kötetben a Demeter Róbert gyűjtését külön is feltüntette, így a 148 közül Földes József 103-at, Demeter Róbert 44-et tett közzé, egynek, a 70. számúnak nem jelölte meg közlőjét.

3. A 19. század második felében a népköltészeti kiadványokban már külön próbálják választani a népdalokat a népes műdaloktól, de a dallammal közölt kiadványokban mindez még nem történt meg: egészen a szá-

¹⁷ Vargyas 1981.

¹⁸ Ortutay 1977.

¹⁹ Viski 1935. III. 71.

²⁰ Kerényi 1961. 37.

²¹ Földes 1876. 5.

zadfordulóig együtt jelennek meg népdalok, népies műdalok, sőt ismert költők megzenésített versei. Ehhez a szokáshoz igazodik Földes József kiadványa is.

I. Az *Emlék* című kötetben legértékesebbnek a népdalok részt tarthatjuk. A 148 ének közül 45 népdalnak tekinthető, bár dallamuk még vizsgálatra szorul. Egyes esetekben népies műdalok szövegében is találunk népdalokra utaló sorokat, ezek azonban elenyészőek. S ha figyelembe vesszük a népdalok azon törvényszerűségét, hogy a versszakok helye nem állandó, hanem gyakran vándorolnak, s a vándorlás során mindegyre újabb és újabb szövegekhez kapcsolódnak, külön is kell figyelniük a versszakokra. Így a 45 közzétett szövegben 127 versszak fordul elő, amelyek akár önálló alkotásként is megtalálhatóak különböző kiadványokban. Csupán néhány fontosabb és ismert népdalt említünk meg.

2. vsz. Az ég alatt, a föld színén
Nincsen olyan árva, mint én!
Sirat engem a madár is,
Lehajlik értem az ág is
4. vsz. Meg kell a búzának érni,
Mert minden nap hús szél éri,
Meg kell szívemnek repedni,
Mert minden nap bánat éri
(7:1. sz.)
2. vsz. Suba, suba, göndörszőrű suba,
Hat ökörért nem adnának oda;
Mert az ökör csak járomba való,
De a suba szép leány takaró.
(8:2. sz.)
1. vsz. Be szeretnék az erdőbe fa lenni,
Ha engemet meggyújtana valaki,
Elégetném ezt a cudar világot,
Csak ne lássam más ölében rózsámat.
2. vsz. Beh meguntam ezt az urat szolgálni;
Éjjel-nappal udvarában vigyázni.
Inkább ülnék barna babám ölébe,
S tekintgetnék szép fekete szemébe.
(22:17. sz.)

1. vsz. Csak azért szeretek
Falu végén lakni,
Oda jár a rózsám,
Ej, haj ihajja!
A lovát itatni.
2. vsz. A lovát itatja,
Magát fitogatja;
Két piros orcáját
Ej, haj, ihajja!
Velem csókoltatja.
(39:35. sz.)
1. vsz. Ezt a kerek erdőt járom én,
Ezt a barna kislányt várom én;
Ez a barna kislány ibolya,
Én vagyok a vigasztalója.
5. vsz. Akkor szép az erdő, mikor zöld,
Mikor a vadgalamb bele költ;
A vadgalamb olyan, mint a lány,
Fáj a szíve a legény után.
(46:43. sz.)
2. vsz. Tisza partján elaludtam,
Hej! de szomorút álmodtam;
Megálmodtam azt az egyet:
Hej! babám, elmaradok tőled!
4. vsz. Iszik a betyár a csapon,
Sír a kislány az ablakon,
Ne sírj, kislány, olyan nagyon:
Hej! nem ütik a betyárt agyon.
5. vsz. Aki betyár akar lenni,
Nem kell annak megijedni;
Én is az akarok lenni
Hej! nem is fogok megijedni.
(63:62. sz.)
1. vsz. Ez a kislány vetett ágát
Magasra vetette;
Barna legény a kalapját
Rajta felejtette.
(97:99. sz.)

3. vsz. A zágoni dombi malom
 Zörgött az éjszaka nagyon,
 Azért zörgött olyan nagyon,
 Mert elhagyott a galambom.
 (124:129. sz.)
1. vsz. De sok erdőt, de sok mezőt bejártam,
 Míg magamnak pej paripát találtam,
 Még se kaptam alám való paripát,
 Elloptam a komiszáros pej lovát.
 (127:132. sz.)

Földes József népdalait több más népdalköltészeti kiadvány adataival próbáltuk összehasonlítani. Egyik ének szövege így hangzik:

1. vsz. Azt gondoltam, eső esik,
 Pedig a szemem könnyezik,
 A szeretőm halva fekszik,
 Holnap délre eltemetik.
 Holnap délre eltemetik.
 Bár csak addig ki ne vinnék,
 Míg én innen oda érek.
2. vsz. Koporsójára borulnék,
 Jaj, be keservesen sírnék!
 Jaj, be keservesen sírnék!
 Sír az egyik szemem,
 A másik könnyezik:
 Sírjon mind a kettő,
 Mint a záporosó.
 (13:7. sz.)²²

Ezen ének verssorai különböző énekekben más-más szövegkapcsolatban eltérő variációkban fordulnak elő. A befejező rész pedig, a *Sír az egyik szemem* külön énekként él, és nem szokták a fenti szöveghez kapcsolni. Erdélyi János a *Népdalok és mondák* I. kötetében Hontból és Rábaközéből közli egyik változatát:

Bár csak addig ki ne vinnék,
 Míg én innen oda mennék,
 Koporsójára borulnék,
 Jaj, be keservesen sírnék.
 (28:32. sz.)²³

²² Földes 1876.

Ugyanezt az éneket tették közzé, bizonyára átvéve Erdélyitől a *Népdalok* című kötetben, amely 1869-ben jelent meg,²⁴ majd Vikár Béla *A magyar népköltészet remekei* címűben.²⁵

A 19. században még több kiadványban közlik, majd megjelent az *Ethnographia* 1933–34. évi száma 49. lapján mezőkövesdi gyűjtésként:

Bárcsak addig ki ne vinnék,
Míg én innen oda mennék.
Az ágyára ráborulnék,
Ja, be keservesen sírnék.²⁶

Hasonló változatokban mintegy 21 kiadványban található meg. A székellyföldi gyűjtések közül csupán 6 kötetben találtuk meg, első közlője Földes József volt Demeter Róbert gyűjtésként.

Külön énekként él a második versszak utolsó négy sora. Ez esetben is bizonyítékát láthatjuk a versszakok, esetleg motívumok vándorlásának. A négy utolsó sor nem képezi szerves részét az éneknek, alkalmi kapcsolódását láthatjuk, de a szerelmi bánatot kifejező ének hangulatához jól illeszkedik.

Sír az egyik szemem,
A másik könnyezik,
Sírjon mind a kettő,
Mint a záporosó!

Mintegy 200 kiadvány közül ezen versszak csupán 19-ben fordul elő. Az első adat 1800-ra vezet vissza „népies nóta” megjegyzéssel, és az *Ethnographia* 1929. évi száma XL. évf. 117. lapján jelent meg ilyen változatban:

Sír az egyik szemem,
A másik könnyezik,
Mert az én galambom
Rólam felejtkezik.

A következőkben megtaláljuk Erdélyi János (I. 29:33. sz.), Kriza János (94:152. sz.), Bartók Béla (120:217. sz.), Kodály Zoltán (MNT III. A. 260:235. sz.) gyűjteményeiben.

Ez a versszak balladás dalokban is előfordul.

²³ Erdélyi 1846.

²⁴ Népdalok 1869.

²⁵ Vikár 1906.

²⁶ *Ethnographia* 1933–1934. 49.

A Székelyföldről összesen három változatát ismerjük: Kriza János (1863), Földes József (1875), Bartók Béla (1911). Ditróban is megtaláltuk 1971-ben.²⁷

Viszonylag jobban elterjedt versszak a következő:

3. vsz. A zágoni dombi malom,
Zörgött az éjszaka nagyon,
Azért zörgött olyan nagyon,
Mert elhagyott a galambom.
(124:129. sz.)

Ennek a versszaknak motívumait különböző kiadványokban 46 változatban találtuk meg. Először Petrás Incze János jegyezte le 1843-ban két változatban is,²⁸ majd Erdélyi János 1847-ben,²⁹ Kriza János 1863-ban.³⁰ Földes József 1876-ban dallammal együtt elsőnek közölte. A Székelyföldről 18 változatát írták le 1986-ig.³¹

Még egy népdal szövegének változatait próbáljuk megkeresni:

3. vsz. Ha meghalok, tudom, hogy eltemetnek,
Valahol egy temetőbe letesznek;
Az legyen majd a fejfámra felírva,
Hah, hah, hah, hah!
Én is voltam tied, rózsám, valaha!
(80:82. sz.)

Első lejegyzését Erdélyi János tette közzé az I. kötet 98:115. számú énekeként. Dallamát elsőként Földes József közölte. A nagyszámú kötetben mindössze 15 változatát találtuk meg, ezek közül 8 szöveg a Székelyföldről ismert, három Háromszékről.

II. Az *Emlék* című kötetben a 45 népdal mellett szám szerint a legtöbb, 76 a népies műdalok közé sorolható. A kor szokása s tán tudása szerint is, több, főleg zenei kiadványokban nem választották külön a népdalokat a népies énekektől vagy műdaloktól.

Földes József közléséhez csupán annyi hozzáfűzni valónk van, hogy ezen feljegyzésekkel is gazdagította ismereteinket arról, hogy bizonyos időszakban valamely városban melyek voltak az elterjedt, esetleg kedvelt dalok, bár az sem kizárt, hogy az *Emlék* kötetben közzétett korabeli éneket tartalmazó kiadványokból vette át.

²⁷ Albert 1989. 104:36., 173:36.

²⁸ Domokos–Rajeczky 1956. 59:31. és 98:80.

²⁹ Erdélyi 1847. 17–26.

³⁰ Kriza 1975. 59:38. és 199:369.

³¹ Albert 1989. 177–45.

Nem véletlen, hogy Kodály Zoltán többször is sürgette: fel kell mérni a népies műdalok elterjedését, szerepét a népi zenei életben, továbbmenve le kellene írni egy-egy időszak kedvelt nótáit is.

Szólt arról is, hogy meg kell ismerni az ún. hallgatókat, a szerzők nevét, közkedveltségét, melyik ének marad meg, és terjed el, melyiket nem kedvelték az emberek. Ehhez is hozzájárulást jelent a Földes József kötete.

III. Az *Emlék* című kötetben található énekek harmadik csoportja az ismert költők megzenésített alkotásai. Ilyent a 148 dal között 27-et találunk. Arany János: *Árva gólya* és a *Királyasszony kertje* címen közölt Zách Klára ballada 5 versszaka, Vörösmarty Mihály: *Nem mondom, hogy szeretlek, Tarka kendőd lobogása*, Bajza József: *Mi ver fel súlyos álmomból* és *Könnyűben esti fény*, Nagy Imre: *Meddig ülsz még földi kín*, Sz. K.: *Kicsi fülemüle*.

Ez alkalommal is a legnépszerűbb Petőfi Sándor, akinek versei közül 19-nek közölték szövegét és dallamát. A népköltészet kutatói régóta követik, hogyan folklorizálódik egy-egy műköltői alkotás. Terbe Lajos megfigyelései nyomán tudjuk, hogy 51 olyan Petőfi-vers terjedt el a nép között, amelyek az idők folyamán népdallá lettek.³² Petőfi közkedvelt versei közül a következőket említhetjük meg: *Boldog éjjel* (2. vsz. *Nem jó csillag lett volna én belőlem*); *Hegyen ülök* (6. vsz. *Szeretném, ha vadfa lennék erdőben*); *Hortobágyi kocsmárosné, angyalom*; *Alku*; *Fürdik a holdvilág az éj tengerében*; *Szerelem, szerelem*; *Befordultam a konyhára*; *Ezrivel terem a fán a meggy*; *Rózsabokor a domboldalon*.³³

A versek dalként való elterjedésében fontos szerepük volt a zeneszerzőknek. Már 1845-ben Szénffy Gusztáv Petőfi két versére komponált dalmot, majd követik: Egressy Béni, Ruzitska György, Thern Károly, Simonffy Kálmán, Füredi Mihály, Szentirmay Elemér; Arany János is négy Petőfi-verset zenésített meg. Folytatták: Mosonyi Mihály, Erkel Ferenc, Liszt Ferenc, Kacsóh Pongrác, Kodály Zoltán, Szabó Ferenc, Járdányi Pál, Szervánszky Endre, Farkas Ferenc, Kadosa Pál stb.

Természetes követelménynek tekinthetjük azt is, hogy nem mindegyik megzenésített vers vált népies műdallá vagy egyenesen népdallá.

Az említett versek közül az *Emlék* című kötetben a *Hortobágyi kocsmárosné* és az *Alku* található meg, különösen az utóbbi mint népdal, de még megemlíthetjük a közismert népies műdalokat is: *Árvalányhaj a süvegem bokrétája*; *Hull a levél a virágról*; *Azt mondják, nem adnak*; *Éj van, csend és nyugalomnak éje*; *Ereszkeedik le a felhő*; *Ez a világ, amilyen nagy*; *Nem ver meg engem az Isten*; *Ejnye, mi az istennyila*; *Reszket a bokor, mert ...*; *Temetésre szól az ének*; *Te vagy, te vagy barna kislány*; *A virágnak megtiltani nem lehet*.

³² Terbe 1930.

³³ Almási 1969. 41–44.

Az *Alku* című vers a legkedveltebb és legelterjedtebb megzenésített Petőfi-versek közé tartozik. Kerényi György a *Népies dalok* kötetben közli a *Suba, suba, aranyszőrű suba* kezdetű versszakkal kiegészítve.³⁴ A jegyzetekben (212. old.) felsorol néhány közlést, és megállapítja, hogy az *Alku* dallama variánsa a *Dávidné Soltári* (1790–91) gyűjtemény *Kérlek, rózsám, tekints reám kegyesen* kezdetű ének dallamának. Azt is közli, hogy a dallamot Erdélyi János „fogta rá” a Petőfi-versre.³⁵ Továbbá közzétette még Kiss D. (1844); Füredi (97); Kiss L. I. (118); Szini (29); Földes–Demeter (66); Limbay (107) stb. A fenti adatok szerint 1876-ban az *Emlék* című kötetben már ötödször jelentették meg a Petőfi-vers dallamát.

Idő teltével szépen szaporodtak az újabb változatok, melyek közül számos nyomtatásban is megjelent. Katona Imre az *Alku* című vers változatainak elterjedésével kapcsolatban megjegyzi, hogy „bár a magyar nyelvterület jelentős részén ismert, erdélyi, illetőleg székelyföldi elterjedéséről egyelőre nem tudunk”.³⁶

Földes József közlésében már az elsők között megjelent a Székelyföldön az *Alku* típusú népdal, sőt erről a vidékről, úgy tűnik, ez az első híradása az éneknek. Csupán a gyűjtés hiányával magyarázható, hogy kevés változata ismert, hisz csak az utóbbi időben balladás dalok egész sorában kerültek elő változatai.³⁷

Az *Emlék* kötetéről még elmondhatjuk, hogy Földes József jól ismerte a korabeli zenei kiadványokat, sőt a bevezetőben bizonyos véleményt is mond róluk: a közlési módszerekről, szerkesztési elvekről. Kifogásolja, hogy a kiadványok többségében az éneket dallam nélkül állították össze, s ehhez hozzáfűzi, hogy „a szöveg dallam nélkül az énekesnek több kárt teszen, mint hasznot; mivel a dallamot hallás után csak elkorcsitva sajátítja el”. A zongorakísérettel közzétett gyűjtemények példáját pedig azért nem követi, mert „e könyv sokkal többbe került volna, s a szegényebb sorúak közül csak kevesen bírhatnák”.

Legjobb megoldásnak a Szini Károly eljárását tarja. „Szini nyomdokait követem, azaz: minden dalnak szövegéhez a dallamot is leírom; de eltérek tőle annyiban, hogy mellőzöm a népiesebb dalok közül az oly módon közönségeseket, amelyeknek amellet, hogy szövegük és dallamuk egyaránt kezdetleges és erőltetett, gyakran azon hibájuk is megvan, hogy szövegük igen sok konyhaias, sőt illemsértő kitételeket tartalmaz.”

Ily módon Földes József azon úttörők közé tartozott, akik egy fél évszázadon át egyre erőteljesebben hangoztatták, hogy nagy értékek vesznek kárba, amennyiben nem a dallammal együtt közlik a szöveget.

³⁴ Kerényi 1961. 37.

³⁵ Fővárosi Lapok 1871. 9.

³⁶ Katona 1961. 37.

³⁷ Albert–Faragó 1973. 270–276.; 176–181. sz.

Földes József az *Előszó*ban kitér arra is, hogy az egyes dalok szövegét nem írták le végig, mert úgy vélték, hogy: „unalmas egyhangúsághoz vezetne”. De később is megjegyzi a 98. lapon a 101. számon közölt Arany János-vers után, miután 5 versszakot közölt, hogy „még sok versszaka van”.

Földes József nem közli, honnan írta le az énekeket. egy énekben Zágónra utal a szöveg, amely helyi változat megörökítése lehet, de így is megközelítő képet kaphatunk arról, hogy a kötet megjelentetője mit tartott fontosnak egy kisváros zenei életének formálásához a 19. század második felében.

Egy kötetet szándékoztunk bemutatni, amely a 19. század második felében közreadott dalgyűjtemények között foglal helyet, de amelyről a szakirodalom ritkán emlékezett meg, s amelyről most sem tudtunk mindent elmondani. További feladatunknak látjuk:

1. Pontosabban megismerni mind Földes József, mind Demeter Róbert életét és munkásságát s a város művelődési életében betöltött szerepét.
2. A teljes gyűjtemény birtokában ki kell bővítenünk mostani megállapításainkat.
3. A teljes kötetet kell összehasonlítani a korábbi kiadványokkal és meg kell állapítanunk, mi az, amit az akkori kötetekből vettek át.
4. Jó lenne utalást találni arra, hogy mennyiben befolyásolta e kötet a későbbiekben Kézdivásárhely zenei életét.

Szakirodalom

ALBERT Ernő

1989 *Édesanyám sok szép szava*. Bukarest.

1995 Néprajz a Székely Mikó Kollégiumban. In: KELEMEN József (szerk.): *A Székely Mikó Kollégium emlékkönyve*. 1859–1994. Sepsiszentgyörgy. 130–139.

ALBERT Ernő – FARAGÓ József

1973 *Háromszéki népballadák*. Bukarest.

ALMÁSI István

1969 Petőfi-versek az élő néphagyományban. *Művelődés* XXII. 7. 41–44.

BALASSA Iván

1989 *A határainkon túli magyarok néprajza*. Gondolat. Budapest.

BARTALUS István

1873–1896 *Magyar népdalok. Egyetemes gyűjtemény*. Budapest.

BARTÓK Béla

1924 *A magyar népdal*. Budapest.

CS. BOGÁTS Dénes

1943 *Székely oklevél-szójegyzék*. Kolozsvár.

DOMOKOS Pál Péter – RAJECZKY Benjamin

1956–1961 *Csángó népzene*. I–II. Budapest.

ERDÉLYI János

1846 *Népdalok és mondák*. I. Pest.

FÖLDES József – DEMETER Róbert

1876 *Emlék. Legszebb magyar dalok gyűjteménye*. Pest.

KERÉNYI György

1961 *Népies dalok*. Népzenei könyvtár. Szerk. KODÁLY Zoltán. III. Magyar népdalok és népies dalok. Budapest.

KATONA Imre

1965 „Alku” típusú népdalaink. *Ethnographia* LXXVI. 557–571.

KODÁLY Zoltán – VARGYAS Lajos

1971 Kodály Zoltán: *A magyar népzene*. A példatárt szerkesztette Vargyas Lajos. 5. kiadás. Budapest.

KRIZA János

1975 *Vadrózák*. Kriza János székely népköltési gyűjteménye Faragó József gondozásában. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest.

MÁTRAI Gábor

1854 *Magyar népdalok egyetemes gyűjteménye*. I–III. (Dallamok zongorkísérettel). Pest.

NÉPDALOK

1869 *Népdalok. A legkedvesebb gyűjteményekből összeállítva*. Pest.

OLOSZ Katalin – ALMÁSI István

1969 *Magyargyerőmonostori népköltészet*. Bukarest.

ORTUTAY Gyula

1977 *Magyar Néprajzi Lexikon*. I. Budapest.

ORTUTAY Gyula – KATONA Imre

1970 *Magyar népdalok*. I–II. Budapest.

PÓTSA József

1899 *Háromszék vármegye. Emlékkönyv Magyarország ezeréves fennállásának ünnepére*. Sepsiszentgyörgy.

SZABÓ Judit

1997 Balázs Márton emlékezete. In: *Emlékkönyv. Kézdivásárhely–Sepsiszentgyörgy*. 87–103.

SZABÓ T. Attila

1975 A bárókisasszony balladájának históriája Apor Péternél. *Ethnographia* LXXXVI. 368–370.

SZINI Károly

1865 *A magyar nép dalai és dallamai*. Pest.

TERBE Lajos

1930 *Petőfi és a nép. Mit vett át Petőfi a néptől? Mit vett át a nép Petőfítől?* Budapest.

VARGYAS Lajos

1981 *A magyarság népzeneje*. Budapest.

VIKÁR Béla

1906 *A magyar népköltészet remekei*. I–II. Budapest.

VISKI Károly

1935 *A magyarság néprajza*. III. Budapest. 71.